

nja) i filozofiju, i ovdje nije na djelu pragmatizam, nego radije kreativna evolucija i stil života ili način života koji Bergson naziva simpatija« (str. 170). Dok nam prvi način obrazovanja pruža »oruđe kritike i služi potrebama društva«, drugi nam daje »superiornu viziju ili proširenu percepciju« i »služi jedino želji života za kreativnošću i originalnošću« (str. 170). No, važno je istaknuti, kako to čini i Ansell-Pearson, da »u oba slučaja imamo posla s realnošću ili njezinim različitim aspektima«, da je »obrazovanje (odgoj) u realnosti, ono što Bergson želi, prije svega« (str. 170), te da je »u slučaju više forme edukacije jasno da Bergsonova filozofija odgoja (obrazovanja) teži učiniti učenje relevantnim za zadaće umijeća življenja« (str. 170).

Ovom knjigom autor je pružio ne samo jedan cjeloviti uvod u Bergsonovu misao nego je otvorio i jedno »novo« čitanje Bergsona naznačujući »teorijske inovacije« koje čitatelju nude kako Bergsonovi »klasični«, tako i manje recipirani tekstovi. Ansell-Pearson uvjerljivo je pokazao u kojoj su mjeri misli francuskog filozofa i danas aktualne i inspirativne.

Iris Tićac

Athena Athanasiou

Agonistic Mourning

Political Dissidence and the Women in Black

Edinburgh University Press,
Edinburgh 2017.

Athena Athanasiou, profesorica na Odjelu za socijalnu antropologiju Sveučilišta Pantheon u Ateni, objavila je u uglednoj izdavačkoj kući vodećega škotskog sveučilišta knjigu pod intrigantnim naslovom *Borbena žalost* (i to ne u smislu *tuge*, nego *žalovanja* ili *tugovanja*) s podnaslovom koji bi mogao izazvati dodatnu zbuđenost: »Političko disidentstvo i Žene u crnom«. Autorica je u međunarodnim akademskim krugovima najpoznatija po knjizi *Dispossession: The Performative in the Political* (2013.), napisanoj zajedno s Judith Butler (koja je inače – uz Dašu Duhaček – i recenzentica *Borbene žalosti*). Od njezinih knjiga svakako vrijedi spomenuti *Život na*

rubu. Eseji o rodu, tijelu i biopolitici (2007.), koja je objavljena na grčkom jeziku. *Borbena žalost* veoma je uspješno na srpski prevela Ana Imširović (tako da je autor ovog prikaza kao redaktor prijevoda imao vrlo malo posla) te je taj prijevod u jesen 2020. objavljen u Beogradu u izdanju *Žena u crnom*.

Ova knjiga posvećena je rekonstrukciji praktičke (autorica bi rekla: političke) filozofije međunarodnog pokreta *Žena u crnom*, bitno obilježene performativnom i transformativnom moći reagiranja na rat, gubitak i izbjeglištvo. Autorica je spomenutu rekonstrukciju izvela na temelju višegodišnjeg istraživanja djelovanja istoimene beogradske organizacije (koja inače predstavlja jednu od ključnih sastavnica spomenutoga međunarodnog pokreta). Istraživanje je obuhvaćalo tri dimenzije: analizu relevantnih publikacija i arhivske građe *Žena u crnom*, dubinskih intervjua s većim brojem članica (i članova!) *Žena u crnom* i višemjesečnoga izravnog sudjelovanja u samim aktivnostima organizacije u Beogradu i širom Srbije – i preko njezinih granica. Na to se nadovezuju i razmjene stečenih iskustava i uvida s nizom poznatih i manje poznatih filozofkinja i filozofa (te teoretičara/ki drugih profila), u širokom rasponu od Judith Butler i Giorgija Agambena pa do, primjerice, Sanje Bojanić, Petra Bojanića i Igora Štiksa.

Rezultat tog istraživanja sastoji se u knjizi opsega 348 stranica (odnosno, u srpskom prijevodu, 320 stranica) sa sljedećim poglavljima: »Uvod« (s potpoglavljima: »Opoziv žalosti kao ženskog jezika«, »Biopolitika, suverenitet, nacionalizam«, »Istraživanje afektivnog života političke subjektivnosti«, »K nesuverenističkoj borbenosti«), »Žaliti drugačije« (s potpoglavljima: »Feminizam u ratu«, »Izvanredna zbivanja i pojave«, »Aktivizam gubitka, gubitak aktivizma«, »Protusjećanje, živjeti dalje«, »Kritičko posredovanje i politička katahreza«, »Anamnestička solidarnost i zasjećene veze«), »Orodnjene bliskosti i nacionalistički arhivi« (s potpoglavljima: »Ponovna postavka arhiva«, »Podobna sjećanja, podobna imena, podobne žrtve«, »Pravo na mrtvo tijelo nacionalnog heroja«, »Disonantni maskuliniteti: Ovo nije naš rat«, »Žudnja za nacijom, obožavanje vođe«, »Prilagodavanje 'žena' naciji: vile, vještice i majke«, »Demografske brige, rodne epidemije«, »Pjesme 1990-ih«, »Ostaci i utvare«), »Sablasni prostori protusjećanja« (s potpoglavljima: »Sablasne pojave«, »Na Trgu i izvan«, »Svake srijede u pola četiri popodne«, »Borba u zastoju«, »Zastoj kao protivljenje«, »Javna žalost i njezina (rodna) nezadovoljstva«, »(Ne)zauzimati prostor kao žena«), »Politički jezici spremnosti na reagiranje i uznemirujuća tišina« (s potpoglavljima: »Nečujni glasovi, diskvalificirani diskursi«, »Aporije

(ne)izrecivosti«, »Govor u ime drugih? Relacione strukture obraćanja«, »Aktivizam kao spremnost na reakciju«, »Rad svjedočenja«, »Vokalni registri političkoga«, »Politička performativnost između podjarmljenosti i uskrsnuća«, »Kritike prakse političkog odgovora/odgovornosti«, »Tišina kao događaj u jeziku«, te »Epilog: Borbeno preoblikovanje političkoga«.

Jedan od ključnih pojmova autoričine analize jest *katahreza*. Ona se očituje u preobrazbi žalovanja kao podobne rodne i etničke odredbe u remeteće korištenje paradoksalnih figura kojom se žaljenje aktivno koristi u svrhu suprotstavljanja spomenutoj podobnoj odredbi. Žene u crnom time su otvorile prostore za preispitivanje konvencionalnih podjela na afektivno i političko, političko i performativno te na tijelo i jezik. Njihove prakse prekogranične komemoracije preoblikuju žaljenje u politički potencijal dovođenjem državno-nacionalističke autoritarnosti u pitanje. Tu je na djelu izgradnja saveza s onima koji su prokazani kao suvišni i potrošni, zasnovana na protivljenju konvencionalnoj ideji zajednice koja počiva na temeljima bratstva, žrtveništa, etnonacionalne povezanosti i isključivosti nacionalizma:

»Umjesto esencijaliziranog samozaokruženog i ograničenog suverenog entiteta ovdje se zajednica tumači kao po definiciji liminalna i neoperativna, koja uvijek dolazi do granice vlastitog funkcioniranja.« (Str. 84.)

Rekonstrukciju praktičke filozofije koja leži u temeljima djelovanja Žena u crnom autorica temelji u prvom redu na metodama koje duguje misliocima kao što su Michael Foucault, Jacques Derrida i Jean-Luc Nancy (svakako i Judith Butler), pri čemu primjena tih metoda na primjeren način vodi računa o socijalnom, političkom i historijskom kontekstu u kojemu se oblikuje djelovanje Žena u crnom. Na tim pretpostavkama Athena Athanasiou dospjeva do zaključka po kojemu otpor zaboravu i ekskluzivnosti nacionalne homogenizacije nije motiviran htijenjem da se uspostavi univerzalno, pomiriteljsko i konsenzualno zajedništvo konačnosti i nepovredivosti, već u cilju razotkrivanja gubitka i intenzivnog politiziranja sjećanja kao polja sporova, čime se nudi takvo promišljanje borbene subjektivnosti kao performiranja modusa nesuverene subjektivnosti koje – nasuprot opovrgnutoj logici prisile i odbacivanja – otvara prostor moguće transformacije političkoga. Aktivizam Žena u crnom koristi žalost za onemogućavanje korištenja idealiziranog nacionalnog žaljenja u oblikovanju suvremenih biopolitičkih matrica pripadnosti.

Smisao javnog djelovanja Žena u crnom autorica najpreciznije definira na sljedeći način:

»Postavljajući svoja tijela u središte grada u znak solidarnosti s onima koji su pretvoreni u neprijatelje, ovi politički subjekti aktualiziraju višeslojne modalitete *stasisa* kao sredstva otjelotvorenja svoje disidentske pripadnosti i disidentstva drugih. *Stasis* uobičajeno označava umrtvljenost i bezosjećajnost, ali on ovdje upućuje na oživljavanje sablasti nepriznatog gubitka koje progone i remete uobičajena razumijevanja života vrijednog sjećanja.« (Str. 307.)

Remetilačko pojavljivanje u javnom prostoru afirmira osjećajnost i krhkost nasuprot normalizaciji nasilja koja ograničava ranjivost na pokoravanje (u rodnom, nacionalnom i rasnom ključu). Kritička pozicija koju zastupaju Žene u crnom nije, naglašava autorica, puko afirmiranje ili negiranje, nego je ono prvenstveno čuvanje registara koje pokušava negirati i negiranje registara koje hoće potvrditi. Iz te dijalektičke napetosti proizlazi artikulacija političkih nastojanja posredstvom uvjeta vlastite nemogućnosti. Dekonstruktivna performativnost ne promovira nekakav atrofirani model djelovanja (kako se to obično smatra), nego izvođenje uvjeta nemogućnosti kao uvjeta uvijek odgođene mogućnosti čini samu performativnost političkom, s onu stranu suprotnosti aktivnoga i pasivnoga. I tu je na djelu posvećenost beskrajnomo mogućavanju onoga što matrice prepoznatljivosti (koje podrazumijevaju prelazak kao trenutnu prisutnost tzv. aktualnosti) onemogućuju. Tu vidimo, zaključuje autorica, »ulog neukrotive političke imaginacije koja izrasta iz svakodnevnice kritičnosti onoga što još-nije« (str. 311).

Athena Athanasiou nedvojbeno je postmodernistička misliteljica i istraživačica. Valja, međutim, naglasiti da – za razliku od nekih drugih autora/ica te provenijencije – ona ni u jednom momentu nije podlegla iskušenjima relativiziranja te nije upala u danas toliko čest misaoni kaos, već je predmet svojega istraživanja i promišljanja predstavila na adekvatan način. U tom smislu, smjelo bi se zaključiti kako je ona jednu implicitnu filozofiju koja leži u temelju otpora Žena u crnom autoritarizmu, militarizmu, nacionalizmu i patrijarhatu uspješno dovela do razine eksplicitnosti.

Lino Veljak